

Zmiany w zasadach wymiaru kary wynikających z nowelizacji Kodeksu karnego z 2022 r.

dr Jan Kluz^{*}

Artykuł dotyczy nowelizacji Kodeksu karnego uchwalonej w dniu 7.7.2022 r.¹ Ustawa ta dokonuje szeregu zmian w części ogólnej Kodeksu karnego dotyczących zasad wymiaru kary zarówno w przepisach dotyczących poszczególnych kar, jak i w art. 53 KK dotyczącym ogólnych dyrektyw wymiaru kary. Kierunek tych zmian zmierza ku obostrzeniu odpowiedzialności karnej, co ma szczególne znaczenie w zakresie dolnych granic kary. To zaś powoduje, że kierunek tej nowelizacji należy ocenić negatywnie.

Wprowadzenie

Nowelizacja Kodeksu karnego uchwalona 7.7.2022 r. przynosi szereg zmian zarówno w części ogólnej Kodeksu karnego, jak i części szczególnej, wprowadzając 116 zmian. Trudno jest nie odnieść wrażenia, że jej generalnym założeniem jest zaostrzenie odpowiedzialności karnej². Pierwotnie, zasadniczą część zmian miała wejść w życie 14.3.2023 r., jednak na skutek uchwalonej 26.1.2023 r. nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego³, przy okazji postanowiono wydłużyć *vacatio legis* ustawy z 2022 r. przesuwając termin wejścia jej w życie na 1.10.2023 r. ZmKKU22 przynosi szereg zmian w zasadach wymiaru kary określonych w części ogólnej Kodeksu karnego, wprowadzając zasadnicze zmiany w katalogu kar (zastąpienie kary 25 lat pozbawienia wolności terminową karą pozbawienia wolności do 30 lat⁴) oraz zasadach wymiaru kary, zarówno w zasadach dotyczących wymiaru kary (art. 53 KK), jak i generalnych zasadach orzekania kar wolnościowych. Zasadniczą część z nich stanowi powtórzenie wcześniejszej próby nowelizacji Kodeksu karnego z 2019 r.⁵ zakwestionowanej przez Trybunał Konstytucyjny ze względu na proceduralne wady jej uchwalenia⁶. Stąd też oceny wyrażane na jej gruncie pozostają w zasadzie aktualne. O ile jednak nie wszystkie zmiany wprowadzone tą ustawą

należy ocenić negatywnie, o tyle przynajmniej część z nich w zakresie ogólnych zasad wymierzania kar wolnościowych zmierza ku ogólnemu zaostrzeniu odpowiedzialności karnej również w zakresie dolnych sankcji za popełnione przestępstwo, a to jako takie stanowi zbędne ograniczenie zasady sędziowskiego wymiaru kary. Szczegóły w tym zakresie zostaną rozwinięte w dalszej części artykułu.

Gradacja kary grzywny i kary ograniczenia wolności w razie alternatywnego zagrożenia ustawowego

Zasadniczym *novum* w zakresie zasad wymiaru kary, nieznanym dotąd żadnej kodyfikacji karnej, jest wprowadzenie zarówno w przepisie art. 33 KK dotyczącym wymierzania grzywny i art. 34 KK dotyczącym kary ograniczenia grzywny, **zasad gradacji wymierzania tych kar** w zależności od ustawowego zagrożenia danego czynu. Na mocy wprowadzonego art. 33 § 1a KK „[j]eżeli ustawa nie stanowi inaczej, a przestępstwo jest zagrożone zarówno grzywną, jak i karą pozbawienia wolności, grzywnę wymierza się w wysokości nie niższej od:

- 1) 50 stawek – w przypadku czynu zagrożonego karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku;
- 2) 100 stawek – w przypadku czynu zagrożonego karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 2 lat;
- 3) 150 stawek – w przypadku czynu zagrożonego karą pozbawienia wolności przekraczającą 2 lata”.

Z kolei w zakresie kary ograniczenia wolności, nowy art. 34 § 1aa KK stanowi, że: „[j]eżeli ustawa nie stanowi inaczej, a przestępstwo jest zagrożone zarówno karą ograniczenia wolności, jak i karą pozbawienia wolności, karę ograniczenia wolności wymierza się w wysokości nie niższej od:

- 1) 2 miesięcy – w przypadku czynu zagrożonego karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku;
- 2) 3 miesięcy – w przypadku czynu zagrożonego karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 2 lat;
- 3) 4 miesięcy – w przypadku czynu zagrożonego karą pozbawienia wolności przekraczającą 2 lata”.

W praktyce wprowadzenie tego przepisu oznacza podwyższenie dolnej granicy ustawowego zagrożenia i w praktyce eliminuje znaczenie art. 33 § 1 KK określającego minimalny wymiar grzywny na 10 stawek dziennych i art. 34 § 1 KK określającego minimalny czas trwania kary ograniczenia wolności na miesiąc. Otóż w przypadku, gdy przepis części szczególnie postępujący się karami alternatywnymi przewiduje

^{*} Autor jest asesorem sądowym orzekającym w Sądzie Rejonowym w Kielcach w II Wydziale Karnym; ORCID: 0000-0002-0929-6093.

¹ Ustawa z 7.7.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 2600 ze zm.; dalej jako: ZmKKU22.

² R. Zawłocki, Nowela „lipcowa” Kodeksu karnego, czyli nowe restrykcyjne prawo karne, MoP Nr 2/2023, s. 79.

³ Ustawa z 26.1.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 403.

⁴ Zob. w tym względzie: J. Kluz, Nowy wymiar kary 30 lat pozbawienia wolności, Prok. i Pr. Nr 2/2023, s. 75.

⁵ Ustawa z 13.6.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, nieopublikowana w Dzienniku Ustaw.

⁶ Wyrok TK z 14.7.2020 r., Kp 1/19, OTK-A 2020, poz. 36, Legalis.

karę pozbawienia wolności choćby w minimalnym zakresie, równocześnie przewidziane za ten czyn kary wolnościowe nie będą mogły być niższe od 50 stawek dziennych grzywny lub 2 miesięcy ograniczenia wolności, a więc powyżej dolnych granic wynikających z definicji tych kar. W Kodeksie karnym w praktyce zaś brak jest przepisów, które przewidywałyby alternatywne zagrożenie ustawowe nie wymieniając przy tym kary pozbawienia wolności. Takich przypadków w Kodeksie karnym (w wersji sprzed zmian wprowadzonych ZmKKU22) jest ledwie 11 (art. 144 § 3, art. 181 § 5, art. 186 § 3, art. 187 § 2, art. 212 § 1, art. 216 § 1, art. 218a, art. 221, art. 261, art. 271 § 2, art. 362 § 2 KK). W pozostałych zaś 101 przypadkach, w których Kodeks karny przewiduje sankcję alternatywną, której towarzyszy kara pozbawienia wolności do roku lub 2 lat pozbawienia wolności. Brak jest zaś przepisów, które przewidywałyby równocześnie karę pozbawienia wolności w wymiarze wyższym niż 2 lata. Zagrożenie takie przewidują jednak przepisy karne pozakodeksowe, np. art. 53 ust. 1a ustawy z 29.7.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii⁷. Jeszcze większe obostrzenia w tym zakresie przynosi nowelizacja z 7.7.2022 r., która wprowadza szereg zmian obostrzających odpowiedzialność karną w części szczególnej Kodeksu karnego – np. w zakresie art. 178a § 1 KK kara alternatywna wynikająca wprost z przepisu zostaje w ogóle wyeliminowana i zastąpiona tylko karą pozbawienia wolności do lat 3. Wprowadzone zmiany oznaczają, że wymiarzenie kary grzywny w wymiarze niższym od 50 stawek dziennych i kary ograniczenia wolności poniżej 2 miesięcy możliwe będzie zatem jedynie w tych przypadkach, w których dany czyn zabroniony zagrożony jest jedynie karą wolnościową.

W uzasadnieniu projektu ustawy w zakresie tej zmiany wskazano, że: „W aktualnym stanie prawnym, mimo że ustawodawca w art. 33 § 1 KK oraz art. 34 § 1 KK przewidział możliwość, aby ustawa stanowiła inaczej, przepisy części szczególnej Kodeksu karnego (w przeciwieństwie do prawa pozakodeksowego, w szczególności grzywien określonych kwotowo) nie konkretyzują granic zagrożenia grzywną i karą ograniczenia wolności, które w każdym przypadku odpowiadają granicom rodzajowym tych kar. Taki stan prawny, przy uwzględnieniu faktu, że w zakresie drobnej i średniej przestępczości kary nieizolacyjne powinny być karami o pierwszoplanowym znaczeniu, utrudnia to prowadzenie spójnej i efektywnej polityki karnej, ustala dolną granicę kar groźących za przestępstwa zagrożone tymi rodzajami kar na bardzo niskim, nieadekwatnym do ich karygodności poziomie. Jest to granica jednolita w odniesieniu do czynów o bardzo różnym, nieporównywalnym stopniu społecznej szkodliwości, a tym samym nadaje decyzjom orzeczniczym o wymierzeniu tych kar nazbyt arbitralny, a przy tym często nieracjonalny charakter. Obniża to efektywność polityki karnej, stanowi zagrożenie dla zasady równości stosowania prawa, a ponadto sprzyja kształtowaniu się, w ramach jednego systemu prawnego, niepożądanego zjawiska odmiennych praktyk orzeczniczych”⁸. Przywołany jednak cytat w zasadzie nie zawiera w sobie żadnego merytorycznego argumentu. Oczywiście ustawodawca ma prawo prowadzenia polityki karnej, jednak należałoby oczekiwać, że dokonywane zmiany będą należycie uzasadnione. W uzasadnieniu podniesiono także argument spójności szeroko rozumianego prawa penalnego wskazując, że szereg wykroczeń zagrożonych jest surowszą karą grzywny orzekaną kwotowo, zaś w przypadku Kodeksu karnego przed wprowadzeniem tej zmiany kara mogła wynosić 10 stawek dziennych grzywny po 10 zł,

a więc 100 zł. Tak jest chociażby w przypadku wykroczenia z art. 87 § 1 KW. Ustawodawca zapomniał jednak, że Kodeks karny przewiduje ponadto rozbudowany system środków karnych i kompensacyjnych, jak np. w przypadku przestępstwa z art. 178a § 1 KK obligatoryjnie orzekane świadczenie na Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej w wysokości 5000 zł. Argument ten zresztą nadal pozostaje niezrealizowany, gdyż w przypadku przestępstwa z art. 178a § 1 KK nawet przy uwzględnieniu wprowadzanych zmian, minimalna stawka grzywny wynosić może 1500 zł (150 stawek po 10 zł przy zastosowaniu art. 37a § 1 KK w nowym brzmieniu), podczas gdy wykroczenie z art. 87 § 1 KW zagrożone jest karą grzywny od 2500 zł. Ponadto, jak wskazano wyżej, w pozostałych przypadkach, gdzie zagrożenie ustawowe przewiduje jedynie karę grzywny lub ograniczenia wolności, minimalna wysokość grzywny wynosić będzie 100 zł (10 stawek po 10 zł), podczas gdy szereg wykroczeń w dalszym ciągu przewiduje surowszą karę (choćby wykroczenie z art. 145 § 1 KW w kwocie minimum 500 zł).

Omawiane przepisy stanowią zatem ustawowe **obostrzenie dolnych granic odpowiedzialności karnej i pozostają bez związku z sądowymi dyrektywami wymiaru kary**. W omawianych przepisach brak jest wszak odwołania w tym zakresie w żadnej mierze do okoliczności wymienionych w art. 53 § 1 i 2 KK. Tym samym ustawodawca po raz kolejny ogranicza zasadę sędziowskiego wymiaru kary. Wprost wskazywała na to w swej opinii Pierwsza Prezes Sądu Najwyższego: „Zważywszy na różne czynniki brane pod uwagę przy wymiarze kary, w szczególności okoliczności popełnienia czynu i różny stopień społecznej szkodliwości, przyznanie sądowi orzekającemu w konkretnej sprawie szerokich możliwości co do wymiaru kary wypada uznać za uzasadnione chociażby ze względu na zasadę indywidualizacji odpowiedzialności karnej. Propozycję obligatoryjności orzekania grzywny przy jednoczesnym wprowadzeniu minimalnej ilości stawek dziennych należy ocenić jednak krytycznie. Stanowi ona istotne ograniczenie konstytucyjnej kompetencji sądu do sprawowania wymiaru sprawiedliwości i ma charakter wprowadzenia sankcji bezwzględnie oznaczonej”⁹. Trzeba dodać, że sankcja bezwzględnie oznacza automatyzm w jej wymierzeniu bez możliwości ingerencji ze strony sądu, o tyle w tym przypadku sąd ma możliwość wymierzenia jedynie kary surowszej. Dlatego też stanowisko Pierwszej Prezes SN zasługuje na aprobatę. Krytycznie co do tych zmian wypowiedzieli się także sędziowie w toku opiniowania projektu ustawy na etapie przed jej skierowaniem do Sejmu zwracając uwagę na zbłądną kazuistykę tego uregulowania możliwą do uniknięcia chociażby przez podniesienie dolnej granicy stawki dziennej¹⁰. Trzeba wskazać, że: „Sądowy wymiar kary ograniczany jest dwoma czynnikami. Już na poziomie tworzenia prawa państwo wprowadza ustawowe granice kary, modyfikowane dodatkowo konstrukcjami szczegółowymi, umożliwiającymi jej nadzwyczajne łagodzenie bądź obostrzenie. Swoboda sędziowska ograniczana jest ponadto dyrektywami wymiaru kary, które na gruncie Kodeksu karnego zostały opisane przede wszystkim w art. 53 KK”¹¹. Czym innym jest jednak określenie wymiaru sankcji karnej przewidzianej za dany czyn w przepisie części szczególnej, a czym innym określenie dolnych granic wymiaru grzywny

⁹ Uwagi SN do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, s. 3, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12351306/12815618/12815621/dokument542453.pdf>.

¹⁰ Pismo Prezesa Sądu Rejonowego w Częstochowie, s. 1, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12351306/12815618/12815621/dokument525813.pdf>.

¹¹ D. Zajac, Stopień społecznej szkodliwości czynu jako okoliczność rzutująca na wymiar kary, PiP Nr 11/2017, s. 56.

⁷ T. jedn.: Dz.U. z 2023 r. poz. 1939 ze zm.; dalej jako: NarkU.

⁸ Uzasadnienie projektu ustawy do druku sejmowego nr 2024 Sejmu IX kadencji, s. 8–9, www.sejm.gov.pl.

i ograniczenia wolności w przepisie części ogólnej, który ma charakter uniwersalny i sztywny bez możliwości stosowania innych reguł ogólnych do obniżenia jej wymiaru.

Ponowne zmiany w art. 37a § 1 KK

Po raz kolejny w krótkim czasie, zmianie ulega także treść art. 37a § 1 KK. Wcześniej został on bowiem zmieniony z dniem 24.6.2020 r. na mocy ustawy z 19.6.2020 r. dokonującej kilku zmian w Kodeksie karnym¹². Ostatnia nowelizacja wprowadziła właśnie minimalny próg orzekanej kary grzywny na poziomie 100 stawek i ograniczenia wolności w wymiarze 3 miesiące wprowadzając dodatkowo wymóg orzeczenia środka karnego lub kompensacyjnego albo przepadku. Tymczasem ZmKKU22 ponownie podwyższa minimalny wymiar kary wolnościowej orzekanej na podstawie art. 37a § 1 KK do poziomu 150 stawek dziennych grzywny lub 4 miesięcy ograniczenia wolności. W stosunku do brzmienia sprzed 24.6.2020 r., pierwsza nowelizacja wprowadziła swoisty wymóg wstępnego badania, czy wymierzona za przestępstwo kara pozbawienia wolności nie byłaby surowsza od roku, co wywołało wątpliwości w doktrynie w zakresie tego, czy zmianie uległ charakter instytucji z art. 37a KK¹³. Niezależnie od tego zmiany dokonane nowelizacją Kodeksu karnego w art. 37a § 1 idą w trojakim kierunku. Po pierwsze, podwyższeniu ulega minimalna sankcja karna w zakresie kar wolnościowych możliwych do orzeczenia na podstawie tego przepisu. I choć jest to wyrazem ogólnej tendencji ustawodawcy do podwyższenia dolnych granic ustawowego zagrożenia (zresztą jak omawiane wyżej regulacje z art. 33 § 1a i art. 34 § 1aa KK), to zmiana ta jest niczym nieuzasadniona i ocenić należy ją z całą stanowczością krytycznie. Powtórzyć należy, że: „Wymierzona kara, po pierwsze, ma być odpowiedzią na popełniony czyn zabroniony, po drugie, musi być ekonomiczna z punktu widzenia państwa, tzn. rozmiar sankcji musi być ekonomicznie uzasadniony w stosunku do wagi popełnionego przestępstwa, a zarazem winien spełniać funkcje prewencyjne. Oznacza to, że koszt wykonania kary nie może być niewspółmierny do wagi przestępstwa. Kara ma oddziaływać nie tylko na oskarżonego, lecz także ogólnie na społeczeństwo, ale nie może to być prewencja negatywna. Niewątpliwie kara ma być dolegliwa, nie powinna jednak być dolegliwa ponad miarę”¹⁴. Stąd kolejne podwyższenie dolnych sankcji karnych orzekanych na mocy art. 37a § 1 KK. Dodatkowo, trzeba pamiętać o równoległej zmianie art. 57b KK, który od 1.10.2023 r. stanowić będzie, że skazując za przestępstwo z zastosowaniem art. 12 § 1, sąd wymierza karę przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia, a w wypadku grzywny lub kary ograniczenia wolności nie niższą od podwójnej dolnej granicy ustawowego zagrożenia – do podwójnej wysokości górnej granicy ustawowego zagrożenia. Oznacza to, że w przypadku grzywny orzekanej na gruncie art. 37a § 1 KK za czyn ciągły, kara ta musi wynosić minimum 300 stawek dziennych, co czyni ją absurdalnie surową.

¹² Ustawa z 19.6.2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19, t. jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 2141 ze zm.

¹³ Zob.: J. Kluz, Nowelizacja art. 37a KK na mocy ustawy z 19 czerwca 2020 r. w świetle racjonalnych celów karania, „Problemy Prawa Karnego” t. 6/2022, z. 1, s. 5. Polemicznie: K. Krąk, Niektóre konsekwencje zmiany art. 37a KK na gruncie nadzwyczajnego złagodzenia kary, „Forum Prawnicze” Nr 5/2022, s. 66.

¹⁴ J. Kluz, Nowelizacja art. 37a KK..., *op. cit.*, s. 12.

Ustawodawca zrezygnował przy tym z wprowadzonego w 2020 r. wymogu orzeczenia równocześnie środka karnego, środka kompensacyjnego lub przepadku, co stanowiło do tej pory wymóg skorzystania z instytucji z art. 37a § 1 KK. Do tej pory bowiem art. 37a § 1 KK stanowił, że: „jeżeli równocześnie orzeka” – kategorię brzmienie tego sformułowania stanowiło zatem nakaz dla sądu orzekającego, aby równocześnie orzekał któryś z wymienionych w przepisie środków. W tym zakresie ustawodawca w części *in fine* przepisu art. 37a § 1 KK powraca do wcześniejszego jego brzmienia wskazując, że sąd może skorzystać z tego przepisu w szczególności, jeżeli równocześnie orzeka środek karny, środek kompensacyjny lub przepadek. Tym samym orzeczenie dodatkowego środka reakcji karnej, obok wymierzonej kary wolnościowej, nie będzie już warunkiem dla stosowania art. 37a § 1 KK.

Dodatkowo ustawodawca rozszerzył negatywne przesłanki stosowania art. 37a § 1 KK. Do tej pory art. 37a § 2 KK przewidywał, że przepisu § 1 nie stosuje się do sprawców, którzy popełniają przestępstwo działając w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnienie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego oraz sprawców przestępstw o charakterze terrorystycznym. Regulacja ta zresztą wprowadzona została również w 2020 r., gdyż wcześniej nie przewidywano żadnych w tym zakresie wyjątków. Nowe brzmienie art. 37a § 2 KK przewiduje, że przepisu § 1 nie stosuje się do sprawców określonych w art. 64 § 1 lub do sprawców, którzy popełniają przestępstwo działając w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnienie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego, sprawców przestępstw o charakterze terrorystycznym i sprawców przestępstwa określonego w art. 178a § 4. Tym samym negatywna przesłanka stosowania art. 37a § 1 KK zostaje rozszerzona o sprawców popełniających przestępstwo w warunkach recydywy z art. 64 § 1 KK, a ponadto wobec wszystkich sprawców przestępstwa z art. 178a § 4 KK. Konsekwencją tego jest to, że w tych przypadkach sąd obowiązkowo będzie musiał orzekać karę wynikającą z przepisu części szczególnej, co w odniesieniu do czynu z art. 178a § 4 KK oznacza obowiązek wymierzenia kary pozbawienia wolności. W uzasadnieniu projektu ustawy w tym zakresie nie wskazano na motywy rozszerzenia negatywnego katalogu z tego przepisu. Podobną zmianę przewidywał projekt nowelizacji Kodeksu karnego z 2019 r., z tym, że nie wymieniał on wówczas działania w ramach recydywy. W uzasadnieniu projektu z 2019 r. w tym zakresie wskazano, że: „[j]est to [zmiana – przyp. J.K.] uzasadnione wysokim stopniem abstrakcyjnej szkodliwości społecznej tych przestępstw, który sprzeciwia się stosowaniu względem ich sprawców dobrodziejstwa ekstrordynaryjnego orzekania kar łagodniejszego rodzaju”¹⁵. Nowelizacja art. 37a § 2 KK oznaczać będzie również niemożliwość wydania wyroku nakazowego wobec sprawców czynu z art. 178a § 4 KK i działających w ramach recydywy co do czynów zagrożonych w przepisie części szczególnej tylko karą pozbawienia wolności, gdyż wyrokiem nakazowym można orzec jedynie karę grzywny lub ograniczenia wolności. O ile wyłącznie art. 37a § 1 KK co do sprawców z art. 178a § 1 KK może znaleźć uzasadnienie w dokonanej przez ustawodawcę negatywnej ocenie karygodności tego czynu, o tyle *in genere* wyłączenie tej instytucji wobec sprawców działających w recydywie podstawowej może prowadzić do niepożądanych skutków. Przykładowo, w przypadku przestępstwa z art. 62 ust. 1 NarkU popełnionego w ramach recydywy z art. 64 § 1 KK, oznaczać

¹⁵ Uzasadnienie projektu ustawy, druk sejmowy nr 3451, Sejm VIII kadencji, s. 4, www.sejm.gov.pl.